

بررسی عوامل مؤثر بر نهادمندسازی نظام ملی اعتبارسنجی در آموزش عالی ایران

آیت سعادت طلب¹ و سعید غیائی ندوشن²

¹دکترای برنامه‌ریز توسعه آموزش عالی

²استادیار گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی دانشگاه علامه طباطبائی (نویسنده مسئول)، پست الکترونیکی: Ghiasi.saeed@gmail.com

چکیده: در دو دهه گذشته تحولات ناشی از جهانی شدن، فناوری اطلاعات و ارتباطات، اقتصاد دانایی محور، دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی را در معرض تغییرات اساسی قرار داده و با چالش‌های جدی روبه‌رو ساخته است. یکی از چالش‌های فرا روی دانشگاه‌ها در حال حاضر، مسأله کیفیت است که امروزه توجه به این مقوله بیش از پیش ضرورت یافته است، به گونه‌ای که تلاش‌های فراوانی برای ارزیابی کیفیت و ارتقاء آن در اغلب کشورهای دنیا صورت گرفته است. از جمله این اقدامات، شکل‌گیری و استقرار سازمان‌ها و نهادهای ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی اعتبارسنجی برای بهبود و ارتقاء کیفیت دانشگاه‌هاست. در ایران نیز تلاش‌های محدودی در زمینه ارزیابی کیفیت دانشگاه‌ها انجام گرفته است، اما این تلاش‌ها وافی به مقصود نبوده است. با توجه به بین‌المللی شدن آموزش عالی و ضرورت ورود مؤثر دانشگاه‌های ایران در فضای رقابتی امروز، نیاز به استقرار نظام اعتبارسنجی در آموزش عالی ایران بیش از گذشته احساس می‌شود. بر همین اساس، نگارندگان در این مقاله، به بررسی عوامل مؤثر در نهادمندی سازی نظام ملی اعتبارسنجی پرداخته‌اند. این عوامل، شامل عوامل ساختاری، فرهنگی و اقتصادی است. در این بررسی، از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. ابتدا تعداد 10 پژوهش در زمینه ارزیابی و اعتبارسنجی از میان پژوهش‌ها و مطالعات انجام شده برای بررسی و تحلیل محتوا انتخاب شد. بعد از بررسی اسناد ده‌گانه از منظر عوامل ذکر شده، داده‌های حاصل از این بررسی به شیوه کیفی مورد تحلیل و تفسیر قرار گرفتند. نتایج کلی بیان‌گر آن است که همه عوامل ساختاری، فرهنگی و اقتصادی مطرح شده، نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری و استقرار نظام ملی اعتبارسنجی در آموزش عالی ایران دارند. **واژگان کلیدی:** اعتبارسنجی، آموزش عالی، نهادمندسازی.

Investigation on the Factors Affecting the Institutionalized National System of Higher Education's Validation in Iran

A. SaadatTalab¹ and S. Ghiyasi²

¹Ph.D. of Education

²Assistant Prof. of Education of Allame Uni.

Abstract: Developments in the last two decades due to globalization, information technology and communication, knowledge-based economy, put universities and institutions of higher education into main changes and faced them with serious challenges. One of the challenges facing universities now is the quality problem that attention to this issue is needed more than ever so that a lot of efforts for quality improvement have been done in most countries. Among these are the formation and establishment of institutions of national, regional and international validation to enhance the quality of universities. A limited number of attempts have been made in assessing the quality of universities in Iran. However, these attempts were not enough. Regarding the internationalization of higher education and the need for effective entry in Iran, It is now more than ever felt that today's competitive environment requires the establishment of validation in higher education. Accordingly, the authors of this paper have examined the factors affecting the institutionalized national system of higher education's validation in Iran. These include structural, cultural, and economic factors. In this study, the content analysis has been used. After reviewing the 10 -fold documents in terms of the factors mentioned, the data from this study were analyzed and interpreted using qualitative methods. Overall results indicate that all of the structural, cultural and economic factors have a decisive role in the formation and establishment of a national system of validation in higher education in Iran.

Key words: Validation, Higher Education, Institutionalization.

1 - مقدمه

فراستخواه، 1388). نظام اعتبارسنجی در آموزش عالی، با هدف کیفیت و از طریق تعامل میان دولت و دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی و پژوهشی و انجمن‌های علمی و تخصصی و بخش غیر دولتی، یکی از مهم‌ترین الزامات نظام علمی کشور، در جهت استقرار فرایند اطمینان از کیفیت در آموزش عالی است. لذا توجه به کیفیت نظام‌های آموزش عالی از اهمیت روز افزونی برخوردار شده و بسیاری از کشورهای جهان را متوجه خود ساخته است. لزوم پاسخ‌گویی در قبال جامعه، برقراری عدالت آموزشی، افزایش کیفیت مؤسسات آموزش عالی در بعد آموزشی، پژوهشی و عرضه خدمات تخصصی و عوامل متعدد دیگر در زمره دلایل توجه به کیفیت نظام‌های آموزشی قرار دارد و مبنای تشکیل نهادهای ملی و بین‌المللی ارزیابی و اعتبارسنجی را تشکیل می‌دهد (محمدی، 1384، مختاریان و محمدی، 1387).

مطالعات و تجارب بین‌المللی انجام گرفته در این خصوص و واقعیات و شرایط موجود نظام آموزش عالی حاکی از آن است که ارزیابی و به طور اخص فرایند اعتبارسنجی از جمله راهبردهای مؤثر، جهت تحقق هدف ارتقاء و تضمین کیفیت نظام آموزش عالی کشور است. اعتبارسنجی فرایندی است که طی آن کیفیت آموزشی و پژوهشی نظام آموزش عالی تضمین می‌شود (بازارگادی، 1378).

1-1- بیان مسأله

نظام‌های آموزش عالی از جمله عناصر بنیادین هر جامعه محسوب شده و همواره نقشی اساسی را در ایجاد تحولات جوامع بشری ایفا می‌نمایند. نتایج، برون‌دادها و پیامدهای عملکردی این نظام‌ها به گونه‌ای است که می‌تواند کشورها را در مجموعه کشورهای توسعه یافته، در حال توسعه یا عقب مانده قرار دهد. کیفیت در آموزش عالی یک مفهوم چند بعدی است که می‌بایست تمام کارکردها و فعالیت‌ها از جمله: آموزش، برنامه‌ها، کارکنان، دانشجویان، امکانات و تجهیزات، خدمات به افشار جامعه و دانشگاه را در برگیرد (یونسکو²، 2000 و بازگان، 1384). ضرورت توجه به کیفیت و تضمین آن در نظام آموزش عالی به این دلیل است که، رشد کمی نظام بدون توجه به بعد کیفی آن، هدر دادن سرمایه و اتلاف منابع و پس روی از عرصه‌های بین‌المللی را در پی خواهد داشت (ادوارد، 1380). بر این اساس در دهه‌های اخیر ارزیابی کیفیت دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی در اکثر

تحولات ناشی از جهانی شدن در دهه اخیر، ظهور فناوری‌های اطلاعاتی و تولید دانش از یک سو و پیدایی اقتصاد دانایی‌محور و مبتنی بر دانش از سوی دیگر، دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی را در معرض تغییر و تحولات اساسی قرار داده است و جایگاه ویژه‌ای به آنها بخشیده است (محمد نژادعالی زمینی، 1384 و ذاکر صالحی، 1383). امروزه دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی نقش مهمی در توسعه جامعه دانایی‌محور ایفا می‌کنند (عزیزی، 1388). در چنین شرایطی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی در صورتی قادر به حفظ جایگاه و ایفای نقش خود هستند که اهمیت و ضرورت بازاندیشی، بازسازی و بازآفرینی را در مواجهه با چالش‌های پیش روی درک نموده و به دنبال کاربست راهبردهای بخردانه ی اثربخش باشند (امین بیدختی و عیدی، 1385).

از این رو، حساسیت بیشتری نسبت به عملکرد، وضعیت و کیفیت این نظام در جامعه وجود دارد. کیفیت از جمله دغدغه‌ها و چالش‌های فرا روی نظام آموزش عالی است که اخیراً علاقه‌مندی به آن در آموزش عالی و دانشگاه‌ها نیز، به طور چشم‌گیری افزایش یافته است (کیتونن، 2008، مانیاگا، 2008 و نگ، 2008). گسترش توجه به مفهوم کیفیت¹ در معنای جدید خود، از اوایل دهه 80 میلادی، سبب ظهور و بروز زبانی جدید در آموزش عالی با محوریت مقوله کیفیت گردیده است (محمدزاده، 1380). بنا به اعتقاد بسیاری از صاحب‌نظران آموزش عالی، وارد دوران جدیدی شده است که رقابت و کیفیت، مشخصه‌های اصلی آن محسوب می‌شود.

فینگبوم که از پایه‌گذاران نظریات مدیریت کیفیت محسوب می‌شود، معتقد است مدیریت کیفیت آموزش عالی نقشی کلیدی در رقابت پنهان بین کشورهاست (صالح اولیا، 1377). از این رو نهادها و سازمان‌های بین‌المللی، منطقه‌ای و ملی گوناگونی برای ارزیابی و اعتبارسنجی آموزش عالی، پاسخ‌گویی و بهبود کیفیت آموزش، پژوهش و عرضه خدمات تخصصی دانشگاه‌ها به وجود آمده است. همچنین تجربیات مربوط به سنجش کیفیت در آموزش عالی از طریق ارزیابی درونی مستمر واحدهای آموزش عالی (گروه/ دانشکده/ دانشگاه) و سپس اجرای ارزیابی برون‌ی مستمر به وسیله یک سازمان یا مؤسسه‌ای در خارج از واحد آموزش عالی رایج شده است (بازگان، 1386 و

کشورهای دنیا یکی از دغدغه‌های اصلی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی است. برای مواجهه با این دغدغه، نظام‌های اعتبارسنجی در اغلب کشورهای دنیا به وجود آمده است. در ایران نیز برای ارزیابی کیفیت دانشگاه‌ها کوشش‌های اندکی انجام گرفته است، اما این تلاش‌ها در صورتی می‌تواند به بهبود کیفیت بیانجامد که در قالب یک نظام ارزیابی و اعتبارسنجی طراحی شده و برای اجرای آن ساختار سازی شود (بازرگان، 1388 و فراستخواه، 1388).

نتایج پژوهش‌ها و بررسی‌ها (فراستخواه و همکاران، 1386؛ بازرگان، 1385، ایلی، 1375، محمدی و مختاریان، 1387، میرزا محمدی، 1376) نشان می‌دهد که اعتبارسنجی³ هنوز در ایران به طور درون‌زا نظام نیافته است. در آموزش عالی ایران، ساختاری کارآمد و نهادی ملی که واجد صلاحیت‌های حرفه‌ای لازم برای هماهنگ سازی و پشتیبانی باشد، به وجود نیامده و بستر لازم برای تعامل دولت با مؤسسات آموزش عالی شکل نگرفته است. شاخص‌ها و استانداردهای معتبری مورد توافق قرار نگرفته است، نهادهای تخصصی و حرفه‌ای مستقل و غیر دولتی برای اعتبارسنجی آموزش عالی به وجود نیامده است. هنوز سازوکارهای کافی برای توسعه و بهبود مداوم تضمین کیفیت⁴ آموزش عالی ایران، پاسخ‌گوی عمومی آن و تأمین انتظارات ذی‌نفعان و مشتریان وجود ندارد. به دلیل وقفه‌ای که در نظام آموزش عالی ایران در سال‌های بعد از انقلاب به دلیل شرایط اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی به وجود آمد، تقاضا برای آموزش عالی محدود شد. در حالی که در سال‌های اخیر تقاضای برای ورود به آموزش عالی ایران با رشد شتابنده‌ای همراه است. در زمینه کمی، آموزش عالی با رشد قابل ملاحظه‌ای روبرو بوده است ولی کیفیت آموزش عالی تردید برانگیز است. به رغم فراستخواه (1388) وضعیت موجود ارزیابی کیفیت آموزش عالی و اعتبارسنجی در ایران با وضع مطلوب در تجربه جهانی، فاصله و شکاف زیادی دارد بدون شناخت دقیق افق جهانی از نحوه استقرار نظام تضمین کیفیت آموزش عالی امکان نهادینه شدن ساختار مناسبی از نظام ارزیابی و اعتبارسنجی آموزش عالی در کشور میسر نخواهد شد. برای اینکه چنین نظامی نهادینه شود، می‌بایست عوامل مؤثر بر نهادینه سازی آن مورد توجه قرار گیرد، این عوامل عبارت از عوامل ساختاری، فرهنگی و

سوالات پژوهش

چه عوامل ساختاری⁵ در ایجاد نظام اعتبارسنجی در نظام آموزش عالی ایران مؤثر است؟
چه عوامل فرهنگی⁶ می‌تواند در شکل‌گیری نظام اعتبارسنجی در نظام آموزش عالی تأثیرگذار باشد؟
عوامل اقتصادی⁷ مؤثر در ایجاد نظام اعتبارسنجی در نظام آموزش عالی ایران چه مواردی را در بر می‌گیرد؟

2- روش تحقیق

در این پژوهش با توجه به اهداف و ماهیت آن از طرح تحقیق کیفی و روش تحلیل محتوا⁸ استفاده شده است. کریپندورف تحلیل محتوا را روشی پژوهشی معرفی می‌کند که به منظور استنباط تکرارپذیر و معتبر از داده‌ها در مورد متن آنها به کار می‌رود (کریپندورف، 1378). او هدف این تحلیل را همانند سایر روش‌های پژوهشی، فراهم آوردن شناخت، بینشی نو، تصویر واقعیت و راهنمای عمل می‌داند (همان). چنانچه از نام تحلیل محتوا پیداست، این روش به تحلیل و آنالیز محتوا می‌پردازد و می‌کوشد با استفاده از تحلیل، داده‌هایی را در مورد متن استخراج کند.

واحد نمونه‌گیری در این پژوهش، آثاری است که با موضوع اعتبارسنجی، ارزیابی درونی و بیرونی و نظام تضمین کیفیت در کشور منتشر شده است. واحد ثبت پاراگراف و تیتر مطالب بوده است. در این بررسی تعداد 10 مقاله، تحقیق و کتاب به عنوان نمونه برای تحلیل محتوا انتخاب شدند. در جدول شماره (1) مشخصات اسناد (مقالات، طرح‌های پژوهشی و کتب)

جدول 1- مشخصات اسناد (مقالات، طرح‌های پژوهشی و کتاب) مورد استفاده

ردیف	عنوان (مقاله/پژوهش/کتاب)	پژوهشگر/ نویسنده	سال
1	آینده اندیشی درباره کیفیت آموزش عالی ایران: مدلی برآمده از نظریه مبنایی	مقصود فراستخواه	1388
2	بررسی وضع موجود و مطلوب ارزیابی نظام علمی در ایران با تأکید بر بخش آموزش عالی	-	1387
3	بررسی رابطه نظام‌های تضمین کیفیت آموزش عالی با زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی "نقشه شناختی" با تأکید بر مورد ایران	مقصود فراستخواه، عباس بازرگان و کارو لوکس	1386
4	ساختارسازی برای ارزیابی کیفیت نظام آموزش عالی ایران: از واقعیت تا آرمان	عباس بازرگان	1386
5	ارزیابی درونی و بیرونی در آموزش عالی ایران: طرحی ناتمام	مقصود فراستخواه، عباس بازرگان	1386
6	نگاهی دیگر به ساختار سازمانی مناسب برای ارزیابی کیفیت در سطوح دانشگاهی و نظام آموزش عالی کشور	عباس بازرگان و رضا عامری	1389
7	از ارزیابی درونی در آموزش پزشکی تا نهاد ملی برای تضمین کیفیت در آموزش عالی ایران: چالش‌ها و چشم‌اندازها	عباس بازرگان	1388
8	تدوین و ارائه الگوی برای ارزیابی کیفیت و اعتبار بخشی آموزش عالی ایران بر اساس تجارب جهانی و ایرانی	مقصود فراستخواه	1385
9	سیاست‌های علمی و مسائل آموزش عالی ایران	لوتان کوی	1348
10	دانشگاه ایرانی و مسأله کیفیت	مقصود فراستخواه	1388

مورد استفاده به تفصیل ذکر شده است. در ادامه توضیح مختصری در خصوص هر یک از اسناد مورد بررسی به شرح زیر ارائه می‌گردد:

فراستخواه (1388) در پژوهشی با عنوان "آینده اندیشی درباره کیفیت آموزش عالی ایران: مدلی برآمده از نظریه مبنایی" کیفیت آموزش عالی ایران را مورد بررسی قرار داده است. وی مدلی را مبتنی بر شرایط و وضعیت ایران ارائه نموده که در برگیرنده موارد زیر است:

نقش بازیگران و ذی‌نفعان آموزش عالی در پایش کیفیت، شرایط و زمینه‌های شکل‌گیری کیفیت، عوامل مؤثر در شکل‌گیری کیفیت و پیامدهای متضمن کیفیت آموزش عالی و نظام عالی ناشی از تأثیر عوامل.

فراستخواه (1387) در بررسی دیگری تحت عنوان "بررسی وضع موجود و مطلوب ارزیابی نظام علمی در ایران با تأکید بر بخش آموزش عالی" اذعان می‌دارد که سازوکار جامعی برای ارزیابی کیفیت در نظام علمی ایران تا کنون استقرار نیافته است. ساز و کاری که مورد اجماع دانشگاهیان و سیاست‌گذاران باشد و گذشته از مطابقت با اصول و هنجارهای علمی و دانشگاهی بین‌المللی، متناسب با زمینه‌های ملی نیز باشد. در این مقاله ضمن بررسی فعالیت‌های صورت گرفته و وضعیت موجود ارزیابی در ایران، با روش بررسی تاریخی و تحقیق کیفی و با استفاده نتایج مطالعات تطبیقی، مدلی از افق مطلوب بر مبنای الگوی (نه وجهی) و (نظام اعتبار سنجی) ارائه نموده است. همچنین چالش‌های اساسی ارزش‌یابی علمی در ایران را دسته‌بندی و گام‌های اساسی برای مواجهه با این چالش‌ها و استقرار نظام جامع ارزیابی آموزش عالی را ذکر نموده است. فراستخواه، بازرگان، لوکس (1386) در پژوهشی

تحت عنوان "بررسی رابطه نظام‌های تضمین کیفیت آموزش عالی با زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی" نقشه شناختی "با تأکید بر مورد ایران" یک نقشه شناختی از تحلیل روابط میان زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی جوامع با مؤلفه‌های تضمین کیفیت آموزش عالی ارائه نموده‌اند، و اذعان می‌دارند که این بر این اساس کنش‌گران در هر سه سطح جامعه، دانشگاه و دولت می‌تواند با شناخت بیشتری درباره ویژگی‌های الگوی مناسب ارزش‌یابی و اعتبار سنجی آموزش عالی و ملزومات سیاستی، راهبردی و عملیاتی مربوط به استقرار کیفیت تصمیم بگیرند و عمل نمایند.

بازرگان (1386) در مقاله‌ای تحت عنوان "ساختارسازی برای ارزیابی کیفیت نظام آموزش عالی ایران: از واقعیت تا آرمان" اذعان می‌دارد که یکی از مهم‌ترین عوامل موفقیت در تضمین کیفیت آموزش عالی ایجاد ساختاری مناسب برای ارزیابی و بهبود کیفیت آموزش عالی بوده است. وی ضمن مرور تجربه‌های موجود در زمینه ساختار سازی برای تضمین کیفیت در آموزش عالی در سطح بین‌المللی و ملی مزایا و کمبودهای هر یک را بررسی و سپس با توجه به شرایط اجتماعی و فرهنگی ایران، یک ساختار سازمانی شبکه‌ای برای ارزیابی و ارتقای کیفیت آموزش عالی ایران پیشنهاد نموده است.

فراستخواه و بازرگان (1386) در مقاله خود تحت عنوان "ارزیابی درونی و بیرونی در آموزش عالی ایران: طرحی ناتمام" ضمن بررسی وضعیت ارزیابی درونی در ایران، معتقدند که به رغم انجام تعدادی طرح ارزیابی درونی در پاره‌ای از گروه‌های آموزشی دانشگاه‌های کشور، هنوز

مطالعه لوتان کوی (1348) در خصوص وضعیت آموزش عالی ایران از حیث کارایی در واقع نوعی ارزشیابی بیرونی توسط یک خبره بین‌المللی محسوب می‌شود. وی طی مطالعه اسنادی و مصاحبه با سیاست‌گذاران آموزش عالی و مدیران دانشگاهی در تهران و شهرستان‌ها در زمینه اثربخشی فعالیت‌های آموزشی اذعان می‌دارد که اثربخشی مطلوبی وجود ندارد. در این مطالعه علاوه بر نشانگرهای فرایندی در خصوص یاددهی و یادگیری، بار آموزشی هیأت علمی، تکنولوژی آموزشی و دانش افزایی هیأت علمی، برخی نشانگرهای برون‌دادی مانند دانش و خلاقیت مورد انتظار در فارغ التحصیلان برای توسعه مهارت‌های شخصی متناسب با نیازهای اجتماعی و اقتصادی، اشتغال دانش‌آموختگان در شغل‌های مرتبط و خروجی‌های پژوهشی دانشگاه مورد توجه قرار گرفته است.

فراستخواه (1388) در کتاب خود تحت عنوان دانشگاه ایرانی و مسأله کیفیت به بررسی وضعیت ارزشیابی آموزش عالی در 16 کشور جهان، وجوه مشترک و متفاوت نظام‌های تضمین کیفیت در آموزش عالی، رابطه میان ویژگی‌های زمینه‌ای متفاوت کشورها با نوع نظام، تضمین کیفیت آموزش عالی در آنها و نظام تضمین کیفیت آموزش عالی در ایران پرداخته است و در نهایت توصیه‌هایی را برای نظام تضمین کیفیت آموزش عالی ایران ارائه نموده است.

3- نتایج و بحث

3-1- نتایج حاصل از تحلیل محتوای اسناد ده‌گانه

ارزیابی بیرونی آنها توسط هم‌تایان حرفه‌ای، همچنان به صورت حلقه مفقوده یا معوق و در ابهام مانده است و دانشگاه‌های کشور را با خلاء نظام اعتبار سنجی و تضمین کیفیت آموزش عالی مواجه ساخته است. بازرگان و عامری (1389) در بررسی دیگری با عنوان "نگاهی دیگر به ساختار سازمانی مناسب برای ارزیابی کیفیت در سطوح دانشگاهی و نظام آموزش عالی کشور" ضمن بررسی یافته‌های پژوهش‌های انجام شده در سطح بین‌المللی و ملی معتقدند که باید ساختار مناسب پیشنهادی برای ارزیابی کیفیت، در سطوح دانشگاه مد نظر قرار گیرد و ساختار مناسب در سطح نظام آموزش عالی بازننگری و همچنین چگونگی استفاده از منابع موجود برای این منظور مورد توجه قرار شود.

بازرگان (1388) در پژوهشی تحت عنوان "از ارزیابی درونی در آموزش پزشکی تا نهاد ملی برای تضمین کیفیت در آموزش عالی ایران: چالش‌ها و چشم اندازها" ضمن بررسی بررسی تجربیات بین‌المللی و کوشش‌های ایران در ارزیابی آموزش عالی به سوی ایجاد نهاد ملی برای ارزیابی و اعتبار سنجی چالش‌های موجود برای ساختار سازی در ارزیابی و اعتبار سنجی آموزش عالی کشور به طور اعم و در آموزش پزشکی به طور اخص را مد نظر قرا داده و اذعان می‌دارد که از طریق ساختار سازی برای ارزیابی و اعتبار سنجی می‌توان در اعضای هیأت علمی نسبت به کیفیت، وابستگی لازم را به وجود آورد و از این طریق استمرار کوشش‌های ارزیابی و تضمین کیفیت را امکان‌پذیر نمود.

جدول 2- داده‌های حاصل از تحلیل اسناد ده‌گانه

مقولات اسناد مورد بررسی	نهادمند شدن										عوامل ساختاری				
	سیاست‌ها و راهبردهای کلان برای حمایت‌های دولتی	نهادهای حرفه‌ای و تخصصی غیر دولتی	ساختار ملی برای اعتبار سنجی	تضمین کیفیت	نهادهای دولتی	تدوین استانداردها و نشانگرهای معتبر	بین‌المللی	عضویت ایران در نهادهای بین‌المللی	آموزش عالی	حرفه‌ای در مدیریت	نظام یا تئوری دولتی	دیوان سالاری	استقلال دانشگاهی	ایجاد پایگاه اطلاعاتی	علمی و تخصصی (و) فعال (انجمن‌های علمی وجود اجتماع علمی)
فراستخواه، 1388	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
فراستخواه، 1387	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
فراستخواه، بازرگان، کارولوکس، 1386	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
بازرگان، 1386	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
بازرگان و فراستخواه، 1389	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
بازرگان و عامری، 1388	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
بازرگان، 1388	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
فراستخواه، 1385	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
کوی، 1348	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
فراستخواه، 1388	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
جمع	9	7	6	8	8	5	8	8	7	8	4	5	4	5	5

جدول 3- داده‌های حاصل از تحلیل اسناد ده‌گانه

عوامل اقتصادی			عوامل فرهنگی				مقولات اسناد مورد بررسی	
اقتصاد رقابتی	جلب مشارکت بخش خصوصی	حمایت‌های مالی دولت	اشاعه فرهنگ کیفیت	فرهنگ همکاری و تعامل دانشگاه و دولت	ایجاد دلبستگی و تعهد در میان گروه‌های بانفوذ، منتفع، باعلاقه	جلب مشارکت روسای دانشگاه‌ها برای مشارکت در اعتبارسنجی		فرهنگ رقابت بر سر کیفیت
✓	-	✓	-	✓	✓	✓	✓	فراستخواه، 1388
✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-	فراستخواه، 1387
-	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	فراستخواه، بازرگان، کارولوکس، 1386
-	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓	بازرگان، 1386
-	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓	بازرگان و فراستخواه، 1389
-	✓	-	✓	-	✓	✓	✓	بازرگان و عامری، 1388
✓	✓	-	✓	-	✓	✓	✓	بازرگان، 1388
-	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	فراستخواه، 1385
-	-	-	-	-	✓	✓	-	کوی، 1348
✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	فراستخواه، 1388
4	7	6	6	7	9	9	7	جمع

جدول 4- ابعاد نهادمندسازی نظام ملی اعتبارسنجی در نظام آموزش عالی ایران

نهادمند شدن					مقولات اسناد مورد بررسی
عضویت ایران در نهادهای بین‌المللی	تدوین استانداردها و نشانگرهای معتبر	سیاست‌ها و راهبردهای کلان برای حمایت‌های دولتی	نهادهای حرفه‌ای و تخصصی غیر دولتی	ساختار ملی برای اعتبارسنجی	
-	✓	✓	✓	✓	فراستخواه، 1388
✓	✓	✓	✓	✓	فراستخواه، 1387
-	-	-	✓	✓	فراستخواه، بازرگان، کارولوکس، 1386
✓	✓	-	-	✓	بازرگان، 1386
✓	✓	✓	✓	✓	بازرگان و فراستخواه، 1389
-	✓	✓	-	✓	بازرگان و عامری، 1388
-	-	✓	-	✓	بازرگان، 1388
✓	✓	-	✓	✓	فراستخواه، 1385
-	✓	-	✓	-	کوی، 1348
✓	✓	✓	✓	✓	فراستخواه، 1388
5	8	6	7	9	جمع

3-2- تحلیل و تفسیر داده‌های حاصل از تحلیل اسناد ده‌گانه

با توجه به تحولاتی که در چند دهه اخیر در حوزه آموزش عالی بوجود آمده حساسیت نسبت به کیفیت برون داده‌های آن افزایش پیدا کرده است و نوعی انتظار پاسخ‌گویی عمومی برای دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی به وجود آمده است. به واسطه این تحولات، ضرورت ایجاد نظام تضمین کیفیت آموزش عالی در سطح ملی و به دلیل بین‌المللی شدن آموزش عالی در سطح بین‌المللی بیش از هر زمان دیگر احساس می‌شود. در سایه ایجاد

چنین نظامی در سطح ملی می‌توان کیفیت آموزش عالی را مورد ارزش‌یابی و اعتبارسنجی قرار داد. اکثر کشورهای دنیا این مهم را مد نظر قرار داده‌اند و برای ایجاد نظام ملی اعتبارسنجی گام‌های اساسی برداشته‌اند. متأسفانه در ایران این تلاش‌ها جدی و وافی به مقصود، نبوده است. با توجه به مطالب گفته شده و داده‌های جدول فوق، در آموزش عالی ایران، ضرورت ایجاد نظام ملی اعتبارسنجی بیش از پیش احساس می‌شود. به گونه‌ای که همه پژوهش‌گران اظهار داشته‌اند که نظام ملی اعتبارسنجی باید در نظام آموزش عالی ایران به وجود آید. با توجه به

برای این کار می‌بایست نهادها وانجمن‌های حرفه‌ای و تخصصی غیر دولتی و دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی مشارکت مؤثری داشته باشند. با توجه به بین‌المللی شدن آموزش عالی از طریق تعامل این نهادهای ملی است که می‌توان در شبکه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی نهادهای تضمین کیفیت، مشارکت فعال داشت. با توجه به فقدان نهاد ملی اعتبار سنجی در ایران، امکان تعامل با شبکه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی تضمین کیفیت وجود نخواهد داشت، لذا ضروری است که نسبت به استقرار و نهادینه سازی نظام ملی اعتبار سنجی گام‌ها و اقدامات جدی و اساسی برداشته شود.

یکی از عوامل مؤثر در شکل‌گیری و استقرار نظام ملی اعتبار سنجی عوامل ساختاری است که در این بین وجود نظام با ثبات حرفه‌ای در آموزش عالی یکی از عوامل ساختاری جهت تحقق چنین نظامی است. به عبارت دیگر یکی از عوامل بهبود کیفیت در دانشگاه‌ها را می‌توان در تمایل واقعی مدیران و تصمیم‌گیرندگان دانشگاهی، نسبت به ارزیابی و بهبود کیفیت جستجو کرد. چنان‌چه این تمایل وجود داشته باشد، می‌توان انتظار داشت، که با ایجاد ساختار مناسب ملی، نسبت به اشاعه فرهنگ کیفیت اقدام نمود. از آنجایی که به دلایل مختلف تغییرات مدیریتی در نظام آموزش عالی ایران از ثبات کافی برخوردار نیست.

گوش‌زدهای پژوهشگران در جدول فوق برای نهادینه سازی نظام ملی اعتبار سنجی می‌بایست در گام اول ساختاری شود. به عبارت دیگر باید نوعی ساختار ملی برای اعتبار سنجی ایجاد گردد. در گام‌های بعدی با توجه به ماهیت حرفه‌ای اعتبار سنجی ایجاب می‌نماید، نهادهای حرفه‌ای و تخصصی غیر دولتی ایجاد گردد و نقش و مشارکت پر رنگی در زمینه اعتبار سنجی نظام آموزشی عالی ایفا نمایند. از جمله موارد دیگری که در نهادمندسازی نظام ملی اعتبار سنجی در آموزی عالی ایران می‌تواند نقش به‌سزایی داشته باشد.

سیاست‌ها و راهبردهای کلان به منظور افزایش حمایت‌های دولتی در شکل‌گیری و فعالیت چنین نظامی است. در حالی که با توجه به نقش کنترلی دولت در سیستم آموزش عالی ایران این امر می‌تواند آسیمی جدی به کیفیت کارکرد دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی وارد نماید. بنابراین می‌بایست نقش دولت یک نقش حمایت‌گر و تسهیل‌کننده باشد. عامل مهم دیگری که در نهادمندسازی نظام ملی اعتبار سنجی نمود بارز و چشم‌گیری دارد وجود استانداردها، شاخص‌ها و نشانگرهای معتبر در این خصوص است، که می‌تواند به تحقق چنین نظامی کمک نماید. با توجه به مطالعات صورت گرفته در این زمینه، تاکنون نشانگرها، شاخص‌ها و استانداردها برای ارزیابی نظام آموزش عالی به گونه‌ای که مورد توافق ملی باشد، تدوین نگردیده است.

جدول 5- عوامل ساختاری مؤثر در نهادینه سازی نظام ملی اعتبار سنجی

عوامل ساختاری					مقولات اسناد مورد بررسی
وجود اجتماع علمی فعال (انجمن‌های علمی و تخصصی و ..)	ایجاد پایگاه اطلاعاتی	استقلال دانشگاهی	دیوان سالاری دولتی	نظام با ثبات مدیریت حرفه‌ای در آموزش عالی	
✓	✓	✓	✓	✓	فراستخواه، 1388
✓	✓	✓	✓	✓	فراستخواه، 1387
✓		✓		✓	فراستخواه، بازارگان، کارولوکس، 1386
		✓		✓	بازرگان، 1386
✓		✓	✓		بازرگان و فراستخواه، 1389
		✓		✓	بازرگان و عامری، 1388
			✓	✓	بازرگان، 1388
✓	✓	✓	✓		فراستخواه، 1385
			✓		کوی، 1348
✓	✓	✓	✓	✓	فراستخواه، 1388
5	4	8	7	8	جمع

می‌شود و دانشگاه‌ها را غیر پاسخ‌گو و غیر مسئول می‌کند. وجود پایگاه اطلاعاتی منسجم در نظام علمی نقشی به‌سزا در ارزیابی آموزش عالی در هر کشور دارد و بستری را برای ارزش‌یابی کیفیت دانشگاه‌ها بر مبنای داده‌ها و اطلاعات عینی به‌وجود می‌آورد. توسعه و ارتقاء کیفیت دانشگاهی مستلزم توسعه نظام اطلاعاتی کارآمد و در دسترس در آموزش عالی است. این نظام اطلاعاتی کارآمد موجبات شفافیت عملکرد دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی و همچنین برنامه‌های آنها را فراهم آورده و زمینه مناسبی برای اعتبار سنجی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی فراهم می‌آورد. در نظام آموزش عالی ایران به دلیل غفلت‌های مدیران و سیاست‌گذاران آموزش عالی در خصوص استقرار نظام اطلاعاتی کارآمد تاکنون اقدامات اساسی در این زمینه انجام نگرفته است.

چهارمین عامل ساختاری مهم، که می‌تواند در شکل‌گیری و استقرار نظام ملی اعتبار سنجی ایفای نقش نماید وجود انجمن‌های علمی، تخصصی و حرفه‌ای است. وجود چنین انجمن‌هایی از طریق مشارکت در ارزیابی بیرونی، تدوین شاخص‌ها، نشانگرها و استانداردهای مورد توافق ملی و ارزیابی فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی می‌تواند اقدامی اساسی در شکل‌گیری و نهادینه سازی نهاد ملی اعتبار سنجی در نظام آموزش عالی قلمداد گردد. متأسفانه با توجه به مطالعات صورت گرفته در این خصوص تا کنون انجمن‌های علمی، تخصصی و حرفه‌ای غیر دولتی در کشور ایران رشد و توسعه پیدا نکرده‌اند و به صورت نهادینه درگیر ارزش‌یابی آموزش عالی نشده‌اند.

این امر می‌تواند روند شکل‌گیری و استقرار نظام ملی اعتبار سنجی را کند و در شکل بدبینانه‌تر متوقف نماید. با توجه به داده‌های حاصل از تحلیل اسناد مورد بررسی دومین عامل ساختاری که در شکل‌گیری نظام ملی اعتبار سنجی تأثیر گذار بود و می‌تواند مانع از تحقق آن گردد وجود نظام دیوان سالار مبتنی بر کنترل است. این ویژگی می‌تواند بر فرایند ارزش‌یابی در آموزش عالی تأثیر منفی می‌گذارد و به کوشش‌ها و همکاری‌های درون دانشگاهی در زمینه ارزش‌یابی آموزش عالی صدمات جدی بزند. گرایش به کنترل و ارزش‌یابی بیرونی توسط دولت و مدیران وابسته به آن تهدیدی جدی برای ارزش‌یابی کیفیت آموزش عالی است، که به نوبه خود می‌تواند مانع از شکل‌گیری نظام ملی اعتبار سنجی گردد.

نظام دیوان سالاری دولتی در ایران مانعی بزرگ برای رشد و توسعه درون‌زای دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی در ایران در زمینه خود ارزیابی، خود حسابرسی و استقرار ساختار لازم برای ارتقاء کیفیت است. از عوامل ساختاری دیگر در این زمینه وجود استقلال دانشگاهی است. استقلال دانشگاهی از الزامات ساختی و کارکردی دانشگاه است. بر همین اساس مداخلات مراجع بیرونی نظیر دولت در دانشگاه می‌تواند کارکردهای دانشگاه را مختل و آزادی علمی را محدود نماید. استقلال دانشگاهی در سایه عدم تمرکز و انعطاف‌پذیری در سطح کلان نظام آموزش عالی تحقق پیدا می‌کند. استقلال دانشگاهی مبنایی را برای پاسخ‌گویی، خودارزیابی، خودحسابرسی و خود تنظیمی دانشگاه‌ها به‌وجود می‌آورد. به همین دلیل سیاست تمرکز گرایی و کنترل بیرونی دولتی مانع از فرایند خودارزیابی و خود حسابرسی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی

جدول 6- عوامل فرهنگی مؤثر در نهادینه سازی نظام ملی اعتبار سنجی

عوامل فرهنگی					مقولات
اشاعه فرهنگ	فرهنگ همکاری و تعامل دانشگاه و دولت	ایجاد دبستگی و تعهد در میان گروه‌های با نفوذ، منتفع، باعلاقه	جلب مشارکت رؤسای دانشگاه‌ها برای مشارکت در اعتبار سنجی	فرهنگ رقابت بر سر کیفیت	اسناد مورد بررسی
-	✓	✓	✓	✓	فراستخواه، 1388
✓	✓	✓	✓	-	فراستخواه، 1387
-	✓	✓	✓	✓	فراستخواه، بازرگان، کارولوکس، 1386
✓	✓	-	✓	✓	بازرگان، 1386
✓	✓	✓	-	-	بازرگان و فراستخواه، 1389
✓	-	✓	✓	✓	بازرگان و عامری، 1388
✓	-	✓	✓	✓	بازرگان، 1388
-	✓	✓	✓	✓	فراستخواه، 1385
-	-	✓	✓	-	کوی، 1348
✓	✓	✓	✓	✓	فراستخواه، 1388
6	7	9	9	7	جمع

با توجه به داده‌های جدول فوق و مطالعات صورت گرفته در خصوص ارزیابی آموزش عالی در ایران نتایج بیانگر آن است که به دلیل فقدان آگاهی مدیران آموزش عالی و عدم تمایل آنها به مقوله کیفیت و ارزیابی آن در دانشگاه اقدامی جدی از سوی آنها برای ارزیابی کیفیت در دانشگاه‌های کشور انجام نمی‌گیرد. از عوامل فرهنگی مؤثر در نهادمندسازی نظام ملی اعتبارسنجی در آموزش عالی ایجاد دلبستگی و تعهد در میان گروه‌های بانفوذ، ذی‌نفع و علاقه‌مند است. از طریق افزایش آگاهی و جلب مشارکت گروه‌های ذکر شده، پایش کیفیت آموزش عالی می‌تواند استقرار و توسعه یابد. درگیر نمودن گروه‌های بانفوذ، ذی‌نفع و علاقه‌مند در فرایند ارزیابی آموزش عالی، تدوین استانداردها، نشانگرها و شاخص‌ها باعث دلبستگی و تعهد افراد مذکور نسبت به کیفیت دانشگاه‌ها و ارزیابی کیفیت آن می‌شود.

وجود فرهنگ همکاری و تعامل دانشگاه و دولت یکی از مهم‌ترین عواملی است که در نهادینه سازی نظام ملی اعتبارسنجی نقش بارز و برجسته‌ای دارد. نقش دولت در ارزیابی کیفیت دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی باید یک نقش حمایت‌گر و تسهیل‌کننده باشد. الگوهای ارزش‌یابی که در آن دولت حمایت‌گر و تسهیل‌کننده باشد، اثربخشی بیشتری دارد، تا اینکه با مداخله دولت همراه باشد. نظام ملی اعتبارسنجی در آموزش عالی ایران نه با تمرکز گرایی و حاکمیت دولت می‌تواند شکل گیرد و نه با حذف دولت از صحنه ارزش‌یابی میسر می‌گردد. بلکه باید با تعامل و همکاری دولت و دانشگاه‌ها صورت گیرد.

عوامل فرهنگی یکی دیگر از عوامل مهم در نهادمندسازی نظام ملی اعتبارسنجی در آموزش عالی در هر کشوری است. وجود عوامل بیرونی کنترل مانع از رشد فرهنگ خود ارزیابی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی می‌گردد. وجود فرهنگ حاکمیتی و ایدئولوژیکی مانع از بروز و ظهور جو رقابتی برای ارزش‌یابی آموزش عالی می‌گردد. در چنین محیطی یکسان‌نگری و وحدت رویه شکل می‌گیرد و فرصتی را برای عدم پاسخ‌گویی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی به‌وجود می‌آورد.

با توجه به داده‌های جدول فوق و دیدگاه پژوهشگران یکی از عوامل فرهنگی که در شکل‌گیری و استقرار نظام ملی اعتبارسنجی می‌تواند ایفای نقش نماید وجود فرهنگ رقابت بر سر کیفیت است. این فرهنگ در یک فضای انعطاف‌پذیر و فارغ از محدودیت‌های حاکمیتی شکل می‌گیرد. از طریق آگاهی دادن به افراد منتفع، ذی‌ربط و علاقه‌مند به دور از حاکمیت سیاسی می‌توان چنین فرهنگی را در آموزش عالی ایجاد نمود. با توجه به فضای سیاسی حاکم بر نظام آموزش عالی و فقدان آگاهی گروه‌های ذکر شده تحقق چنین امری در نظام آموزش عالی ایران با چالش جدی روبرو است.

گفته می‌شود یکی از عوامل بهبود کیفیت در دانشگاه‌ها را می‌توان در گرایش و تمایل واقعی مدیران و تصمیم‌گیرندگان دانشگاهی، نسبت به ارزیابی و بهبود کیفیت جستجو کرد. چنانچه این تمایل وجود داشته باشد، می‌توان انتظار داشت، که با ایجاد ساختار مناسب ملی، نسبت به اشاعه فرهنگ کیفیت اقدام نمود.

جدول 7- عوامل اقتصادی مؤثر در نهادینه سازی نظام ملی اعتبارسنجی

عوامل اقتصادی			مفولات
اقتصاد رقابتی	جلب مشارکت بخش خصوصی	حمایت‌های مالی دولت	اسناد مورد بررسی
✓	-	✓	فراستخواه، 1388
✓	✓	-	فراستخواه، 1387
-	✓	✓	فراستخواه، بازارگان، کارولوکس، 1386
-	✓	✓	1386 بازارگان
-	-	✓	بازرگان و فراستخواه، 1389
-	✓	-	بازرگان و عامری، 1388
✓	✓	-	بازرگان، 1388
-	✓	✓	فراستخواه، 1385
-	-	-	کوی، 1348
✓	✓	✓	فراستخواه، 1388
4	7	6	جمع

خود را با نیازهای بازار تطبیق دهند. به دلیل فقدان بازار رقابتی در ایران کیفیت در آموزش عالی ایران با چالش جدی روبرو است.

4 - بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به تحولاتی که در چند دهه اخیر در حوزه آموزش عالی به وجود آمده، حساسیت نسبت به کیفیت برون‌دادهای آن افزایش پیدا کرده است و نوعی انتظار پاسخ‌گویی عمومی برای دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی به وجود آمده است. به واسطه این تحولات ضرورت ایجاد نظام تضمین کیفیت آموزش عالی در سطح ملی و به دلیل بین‌المللی شدن آموزش عالی در سطح بین‌المللی بیش از هر زمان دیگر احساس می‌شود. در سایه ایجاد چنین نظامی در سطح ملی می‌توان کیفیت آموزش عالی را مورد ارزش‌یابی و اعتبار سنجی قرار داد. پیشرفت‌های قابل توجهی در بسیاری از کشورهای صنعتی و نیز در کشورهای در حال توسعه به منظور ایجاد سازوکار مناسب تضمین کیفیت در آموزش عالی حاصل شده است و برای ایجاد نظام ملی اعتبار سنجی گام‌های جدی و اساسی برداشته‌اند.

متأسفانه در ایران هر چند تلاش‌های محدودی در این زمینه صورت گرفته است ولی این تلاش‌ها جدی و وافی به مقصود نبوده است. به زعم صاحب‌نظران در حوزه ارزش‌یابی آموزش عالی در ایران، وضعیت موجود ارزش‌یابی کیفیت آموزش عالی و اعتبار سنجی در ایران با وضع مطلوب جهانی، فاصله و شکاف زیادی دارد. بنابراین با توجه به تحولات اخیر در حوزه آموزش عالی، ظهور و پیدایی جو رقابتی و پاسخ‌گو نمودن دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی در ایران نیاز به ایجاد نظام ملی اعتبار سنجی بیش از گذشته احساس می‌گردد. با توجه به بررسی پژوهش‌ها انجام گرفته در این زمینه، نتایج حاکی از آن است که فقدان نهاد ملی اعتبار سنجی خلاء بزرگی در حوزه ارزش‌یابی کیفیت دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی در ایران است. برای شکل‌گیری و استقرار نهاد ملی اعتبار سنجی در آموزش عالی ایران می‌بایست عوامل ساختاری، فرهنگی و اقتصادی مؤثر بر نهادینه سازی آن مورد توجه قرار گیرد.

با توجه به بررسی و تحلیل اسناد مورد بررسی در این پژوهش وجود ساختاری ملی برای اعتبارسنجی از

از عوامل مهم دیگر در نهادمندسازی نهاد ملی اعتبارسنجی در نظام آموزش عالی عوامل اقتصادی و تنوع بخشی به منابع مالی برای ارزش‌یابی عملکرد دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی است. تأمین منابع مالی نظام‌های ملی تضمین کیفیت آموزش عالی در کشورهای مختلف متفاوت است.

در برخی کشورها نظیر آرژانتین، شیلی، استرالیا، دانمارک و... توسط دولت تأمین می‌گردد و در برخی کشورها مثل کانادا، ژاپن، نیوزیلند و آفریقای جنوبی توسط خود مؤسسات تأمین می‌گردد. در کشورهای انگلستان، هنگ کنگ و مکزیک دولت و مؤسسات در تأمین منابع مالی نظام‌های تضمین کیفیت با هم مشارکت دارند. یکی از عوامل اقتصادی مؤثر در نهادمندسازی نظام اعتبار سنجی حمایت‌های مالی دولت است. دولت از طریق حمایت‌های مالی می‌تواند نوعی پاسخ‌گویی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی ایجاد نماید و از این طریق به نهادینه سازی ارزش‌یابی کیفیت در دانشگاه‌ها کمک نماید.

در ایران به دلیل ساختار اقتصادی که وجود دارد، حمایت‌های مالی دولت به منظور ارتقاء کیفیت مؤسسات و برنامه‌های آموزش عالی ضروری است. از عوامل اقتصادی دیگر می‌توان به جلب مشارکت بخش خصوصی اشاره نمود. از طریق زمینه‌های مساعد اقتصادی می‌توان به تحرک بخش دولتی به منظور سرمایه‌گذاری در زمینه ارزش‌یابی کیفیت آموزش عالی مبادرت نمود. از طریق اعطای اعتبارات به بخش‌های خصوصی می‌توان به نوعی از بخش‌های خصوصی به منظور تأمین امنیت سرمایه گذاری آنها حمایت کرد. با توجه به مطالعات صورت گرفته مشارکت بخش خصوصی در ایران، به دلیل عدم حمایت و فقدان امنیت، سرمایه گذاری در حوزه ارزش‌یابی آموزش عالی بسیار ضعیف است. این امر می‌تواند زنگ خطری برای شکل‌گیری نهاد ملی اعتبار سنجی در آموزش عالی ایران باشد. سومین عامل مهم اقتصادی شکل‌گیری بازار رقابتی اعتبار سنجی بر مبنای عرضه و تقاضاست. بازار رقابتی می‌تواند نقش عمده‌ای در شکل‌گیری و استقرار نهاد ملی اعتبار سنجی داشته باشد. هنگامی که تخصیص منابع توسط سازوکار بازار باشد، دانشجو، والدین آنها، مؤسسات تأمین‌کننده و بخش صنعت می‌تواند در کیفیت و کمیت خدمات آموزشی و فعالیت‌های پژوهشی مداخله نماید. دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی ناگزیرند که

- تعامل و همکاری دولت و دانشگاه‌ها در نهادینه سازی نظام ملی اعتبارسنجی نقش بارز و برجسته‌ای دارد.

- اشاعه فرهنگ کیفیت. از طریق آگاهی دادن به افراد ذی‌نفع، ذی‌ربط و علاقه‌مند به دور از حاکمیت دولتی می‌توان چنین فرهنگی را در آموزش عالی ایجاد نمود.

- ایجاد دلبستگی و عهد در میان گروه‌های بانفوذ، ذی‌نفع و علاقه‌مند از طریق مشارکت دادن آنها در فرایند ارزیابی کیفیت آموزش عالی.

انتظار داشت که با ایجاد ساختار مناسب ملی، نسبت به اشاعه فرهنگ کیفیت اقدام نمود.

سومین عامل مؤثر در نهادمندسازی نهاد ملی اعتبارسنجی در نظام آموزش عالی ایران، عوامل اقتصادی است که شامل حمایت‌های مالی دولت، جلب مشارکت بخش خصوصی و اقتصاد رقابتی است. دولت از طریق حمایت‌های مالی می‌تواند نوعی پاسخ‌گویی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی ایجاد نماید و از این طریق به

پی‌نوشت

- ¹ Quality
- ² UNESCO
- ³ Accreditation
- ⁴ Quality Assurance
- ⁵ Structural Factors
- ⁶ Cultural Factors
- ⁷ Economical Factors
- ⁸ Content Analysis

مراجع

- [1] بازرگان، عباس (1384) ظرفیت سازی برای ارزیابی و ارتقای کیفیت نظام آموزش عالی: تجربه‌های بین المللی و ضرورت‌های ملی در ایجاد ساختار مناسب، مجله مجلس و پژوهش، سال 10، شماره 41.
- [2] صالح اولیا، محمد (1377)، مدیریت کیفیت جامع (TQM) و جایگاه آن در آموزش عالی، فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی، سال 18، شماره 48-27.
- [3] ایبلی، خدایار (1375)، ارزیابی ماهیت نظارت و ارزیابی جاری در آموزش عالی ایران. مجموعه مقالات نخستین سمینار آموزش عالی در ایران، جلد 2، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
- [4] ادوارد، سالیس (1380)، مدیریت کیفیت فراگیر در آموزش، ترجمه علی حدیقی، تهران: نشر هوای تازه: نشرمستان.

مهم‌ترین عوامل نهادمندسازی نظام ملی اعتبارسنجی در ایران است. با توجه به بررسی اسناد ده‌گانه، نهادمند سازی نظام ملی اعتبارسنجی در آموزش عالی ایران مستلزم توجه به سیاست‌ها راهبردهای کلان به منظور حمایت‌های دولتی، تدوین استانداردها، شاخص‌ها و نشانگرهای معتبر، وجود نهادهای حرفه‌ای و تخصصی غیر دولتی است. با توجه به حاکمیت سیاسی و ایدئولوژیک در نظام آموزش عالی ایران از بعد ساختاری نیز عواملی که در شکل‌گیری و استقرار نهاد ملی اعتبارسنجی می‌تواند تأثیر گذار باشد. وجود نظام باثبات مدیریت حرفه‌ای در آموزش عالی، فارغ شدن از محدودیت‌ها و پیچیدگی‌های دیوان‌سالاری دولتی، استقلال دانشگاهی و آزادی علمی در سایه عدم تمرکز و انعطاف‌پذیری در سطح کلان نظام آموزش عالی، نظام اطلاعاتی کارآمد مبتنی بر داده‌ها و اطلاعات عینی و شفاف، حمایت از تشکیل انجمن‌های علمی و تخصصی با هدف مشارکت در ارزیابی بیرونی، تدوین شاخص‌ها، نشانگرها و استانداردهای مورد توافق و معتبر است. با توجه به نتایج حاصل از تحلیل اسناد ده‌گانه، عوامل فرهنگی تأثیرگذار در نهادمندسازی نظام ملی اعتبارسنجی عبارت از:

- جلب مشارکت رؤسای دانشگاه‌ها برای مشارکت در اعتبارسنجی دانشگاه‌هاست. گفته می‌شود که در صورت وجود تمایل واقعی در مدیران و تصمیم‌گیرندگان دانشگاهی نسبت به ارزیابی و بهبود کیفیت، می‌توان نهادینه سازی ارزش‌یابی کیفیت در دانشگاه‌ها کمک نماید. از طریق زمینه‌های مساعد اقتصادی می‌توان به تحرک بخش غیره دولتی و جلب مشارکت بخش خصوصی به منظور سرمایه‌گذاری در زمینه ارزش‌یابی کیفیت آموزش عالی مبادرت نمود. از طریق اعطای اعتبارات به بخش‌های خصوصی می‌توان به نوعی از بخش‌های خصوصی به منظور تأمین امنیت سرمایه‌گذاری آنها حمایت کرد. سومین عامل مهم اقتصادی شکل‌گیری بازار رقابتی اعتبارسنجی بر مبنای عرضه و تقاضاست. بازار رقابتی می‌تواند نقش عمده‌ای در شکل‌گیری و استقرار نهاد ملی اعتبارسنجی داشته باشد.

- فرهنگ رقابت بر سر کیفیت، جو رقابتی برای دست‌یابی به کیفیت در میان دانشگاه‌های کشور نقش عمده‌ای در استقرار نهاد ملی اعتبارسنجی دارد.

- [5] امین بیدختی، علی اکبر و عیدی، اکبر (1385). استاندارد سازی پیش شرط ضروری اعتبارسنجی در ارتقاء کیفیت نظام آموزش عالی، تهران: کنگره ملی علوم انسانی.
- [6] بازرگان، عباس (1380)، ارزشیابی آموزشی (مفاهیم، الگوها و فرایندهای عملیاتی)، تهران: سمت.
- [7] بازرگان، عباس (1386)، ارزیابی مستمر برای بهبود کیفیت دانشگاهی، در مجموعه مقالات دومین همایش ارزیابی درونی برای ارتقاء کیفیت دانشگاهی، انتشارات سازمان سنجش.
- [8] بازرگان، عباس (1388). از ارزیابی درونی در آموزش پزشکی تا نهاد ملی برای تضمین کیفیت در آموزش عالی ایران: چالش ها و چشم اندازهها، مجله مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی، دوره ششم، شماره اول.
- [9] بازارگادی، مهرنوش (1378)، اعتباربخشی در آموزش عالی، چاپ اول، تهران: صباح.
- [10] ذاکر صالحی، غلامرضا (1383). دانشگاه ایرانی: درآمدی بر جامعه شناسی آموزش عالی، تهران: انتشارات کویر.
- [11] عزیزی، نعمت اله (1388). آموزش عالی و اقتصاد یادگیرنده: انتظارات نظام های اقتصادی و صنعتی دانایی محور از دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی. رویکردها و چشم اندازهای نو در آموزش عالی، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- [12] فراستخواه، مقصود (1388). آینده اندیشی درباره کیفیت آموزش عالی ایران: مدلی برآمده از نظریه مبنایی، فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی، شماره 50.
- [13] فراستخواه، مقصود (1388). دانشگاه ایرانی و مساله کیفیت، تهران: انتشارات آگاه.
- [14] فراستخواه، مقصود، بازرگان، عباس، طباطبایی، محمود (1386)، تحلیل مقایسه ای نظامهای تضمین کیفیت آموزش عالی در جهان، فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی، شماره 44.
- [15] کریپندورف، کلسوس (1378). تحلیل محتوا، ترجمه هوشنگ نایب، تهران، انتشارات روش
- [16] محمد نژاد عالی زمینی، یوسف (1384). گزارش ملی آموزش عالی در ایران در سال 1382. موسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی.
- [17] محمدزاده، سعید (1385)، کیفیت و چالش های ارزیابی آن در نظام آموزش عالی ایران، نشریه اعتماد ملی، 24/7.
- [18] محمدی، رضا (1384)، راهنمای عملی انجام ارزیابی درونی در نظام آموزش عالی ایران: تجارب ملی و بین المللی، سازمان سنجش آموزش کشور.
- [19] مختاریان، فرانک، محمدی، رضا (1387)، ارزشیابی اعتبارسنجی و تضمین کیفیت در نظام آموزش عالی کشور هند، تهران: البرز فردانش، چاپ اول
- [20] میرزا محمدی، محمد حسین (1376)، بررسی و طراحی الگوی مناسب برای ارزیابی درونی کیفیت آموزشی و مراکز آموزشی وزارت نیرو، پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران.
- [21] هومن، حیدرعلی (1387). رهنمای عملی تحلیل محتوا در پژوهش عملی، تهران: انتشارات سمت.
- [22] Kettunen, Juha (2008). A conceptual framework to help evaluate the quality of institutional performance, *Quality Assurance in Education* Vol. 16 No. 4, pp. 322-332
- [23] UNESCO. (2000). *Higher Education in The twenty first century. Word conference on Higher Education*, UNESCO: Paris.
- [24] Manyaga, Timothy. (2008). Standards to assure quality in tertiary education: the case of Tanzania, *Quality Assurance in Education*, Vol. 16 No. 2, pp. 164-180.
- [25] Ng, P. T. (2008), the phases and paradoxes of educational quality assurance: the case of the Singapore system, *Quality assurance in education*.
- [26] Streiner, D.L (2003) *Meta - analysis : A 12 - step program* . (<http://WWW.Eamh.net>)